

УДК 061.236.6

А. О. Островерх

ПОЯВА МАСОНСТВА В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

В статті автор виділяє основні причини появи ордену «вільних каменярів» в Російській імперії, розглядає поширені версії та припущення появи масонства.

Ключові слова: масонство, Російська імперія, ложі, орден, масонське вчення, системи, адепти, обряди, профани.

В статье автор выделяет основные причины появления ордена «свободных каменщиков» в Российской империи, рассматривает распространенные версии и предположения появления масонства.

Ключевые слова: масонство, Российская империя, ложы, орден, масонское учение, системы, адепты, обряды, профаны.

In the article an author selects the principal reasons of appearance of order of «freemasons» in the Russian empire, examines widespread versions and supposition of appearance of freemasonry.

Key words: freemasonry, Russian empire, lodges, order, masonic studies, systems, adherents, ceremonies, ignoramuses.

Постановка проблеми. Проблема походження й розвитку масонства в Російській імперії представляється заплутаною і викликає певні труднощі. Вони пов'язані із наявністю навколо неї великої кількості нашаруваних публіцистичних і відверто спекулятивних публікацій, а також стереотипів, які в значній мірі пов'язані зі встановленням моменту виникнення. Насьогодні дата появи масонства в Російській імперії невизна-

чена. Це зумовлено специфікою ордену, а саме наявністю таємниць щодо його появи та створення. Тому вивчаючи дане явище складно чітко визначити початкову дату появи «вільного каменярства» в Російській імперії.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідження, присвячені вказаній проблемі, представлені в незначній кількості, оскільки більшість вчених розглядають її в контексті історії масонства в Російській імперії, не приділяючи багато уваги. Це праці С.П. Карпа-

чова, А.І. Серкова, А.Н. Краснощокова, Д.Е. Харитоновича, Т.О. Соколовської, які пов'язують появу масонства із закордонними подорожами Петра I і занесенням ним на терени Російської імперії «вільного каменярства» [4, 5, 10, 11, 13]. Дослідники появу масонства характеризують поверхово, оскільки вважають, що поява ордену була зумовлена впливом іноземців, які перебували на службі в Російській імперії і принесли масонство в Російську імперію для власного користування [1, 2, 13, 4, 10]. Загальноприйнятої позиції стосовно появи масонства немає, що власне і зумовлює дослідження цієї проблеми.

Метою статті є на основі аналізу переказів про появу масонства в Російській імперії та історичних джерел, визначити причини та час оформлення ордену.

Виклад основного матеріалу. Появу масонства в Росії тлумачать безліч переказів, які неоднозначно характеризують дане явище. Тому, розглянемо найпоширеніші версії:

Більшість масонських переказів стверджують, що в Росію «світло» масонства проникло за Петра Великого [11, с. 11]. Існує гіпотеза, згідно якої імператор Петро I й Лефорт були в Голландії прийняті в масони. Однак не зазначена назва ложі, в якій, вони стали «вільними каменярами» [12, с. 235].

За іншою версією, в 1698 г. під час відвідування Англії Петро I був прийнятий в масонський орден і після повернення заснував ложу в Москві. В орден його прийняв Кристофер Рен, відомий засновник нового англійського масонства. Існування першої ложі в Російській імперії відносять до кінця XVII ст. «майстром стулу» в ній був Франц Лефорт, першим наглядачем Патрик Гордон, а другим сам Петро I [9, с. 174].

Існує припущення, що під час своєї другої подорожі в Англію в 1717 р. Петро I вивіз масонський статут і на його підставі наказав відкрити, або ж сам відкрив ложу в Кронштадті [13, с. 97].

Як бачимо, витoki масонства в Росії, тісно пов'язані з іменем Петра I, однак немає жодного письмового джерела, яке це фіксує. Крім того, існують різні думки щодо того, де, у якій країні Петро I вступив в масонство – в Англії або Голландії. Таким чином невідомо від якої держави Росія стала спадкоємицею ордену. Перекази позбавлені документальної основи, знаходять у своєму змісті лише непряме підтвердження високої поваги, яким користувалося ім'я Петра I серед російських «братів». Ці версії підтверджують, що вільні каменярі свідомо або несвідомо пов'язували з масонськими ідеями діяльність Петра, «яка була в Росії таким же нововведенням у значенні цивілізації, яким масони повинні були вважати й своє братерство» [6, с. 154].

Аналізуючи джерела та наукову літературу, можна визначити основні версії причини появи масонського ордену в Російській імперії:

«Масонська»: згідно з ідеологією «каменярів», орден повинен існувати вічно на всій землі. Масонство має розширюватись, стимулювати своїх adeptів до самовдосконалення, а профанів до пошуку світла. Тому Російська імперія розглядалася як одна з територій, де має поширюватись масонське вчення.

«Соціальна»: 1. Об'єднання заможних і впливових людей, в межах ордену (значна частина братів мали матеріальний достаток, і вступали до лав масонства, щоб займатися благодійністю). 2. Об'єднання вперше здійснюється на основі корпоративної етики, що ставить мету об'єднання всього людства через моральне вдосконалювання самої людини, на фундаменті її власної віри в саму себе, дозволяючи їй мати різні релігійні погляди й політичні позиції. 3. Наявність критичної маси знань з керування та організації, різних альтернативних загальноприйнятих напрямків людської діяльності, які б залишалися прихованими й недоступними масовому поширенню, проте, потребували систематизації, дослідження й просування в широкі маси.

«Гносеологічна»: прихованість масонського знання, доступність і пізнання його вузьким колом «посвячених». Багатьох людей приваблювала таємниця масонського вчення та її недоступність широкому загалу.

«Особиста»: масонство з'явилося завдяки іноземцям, які принесли орден, для власного користування, а вже потім стали приймати в число adeptів і російських громадян.

Перші документальні свідчення про існування російських масонських лож відносяться лише до 1731 г. [12, с. 11]. Цього року гротмейстер лондонської Великої ложі лорд Ловель призначив капітана Джона Філіфса провінційним гротмейстером Росії [7, с. 83]. Філіпс поширював орденське вчення, лише в тісному колі своїх однодумців, що переселилися в Російську імперію [3, с. 156].

Масонство було введено англійцями, які принесли його в чужу країну для власного користування, так, як вони приносили із собою свої традиції та звичаї в інші країни. Масонство поширювалося переважно між іноземцями, серед яких росіяни були тільки випадковими або другорядними членами лож [4, с. 84]. Більш нічого невідомо про англійське масонство до 1771 року, коли була заснована в Петербурзі ложа «Parfaite Union», яку англійські джерела називають першою правильною ложею в Російській імперії. Ця обставина, а також винятково англійський склад членів ложі показує, що ця форма масонства не мала широкого поширення аж до введення так званої «елагінської системи». Також незначним був вплив французького масонства [6, с. 155]. Поширював французьке масонство особистий секретар фаворита імператриці Єлизавети Петрівни І.І. Шувалова, барон Генріх Чуді [4, с. 92].

Крім англійців і французів впроваджували масонство й німці. Тому цілком природно було

очікувати поширення серед російських «братів» німецького масонства, у зв'язку з німецьким впливом у країні при Анні Іоанівні [6, с. 157]. У самій Німеччині масонство вже в 1730-х роках мало досить багато послідовників, і є підстави припускати, що в часи правління Анни Іоанівни та Бірона в німців у Петербурзі були масонські ложі [7, с. 85].

На наш погляд, масонство в Російську імперію прийшло із Західної Європи, і тому довгий час вплив іноземців у ложах був пануючим. За керівними документами, системами (англійська, німецька, шведська, французька) і складом братерство «вільних каменярів» не було винятково російським явищем [4, с. 92].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Встановлення дати появи масонства в Російській імперії, залишається відкритим питанням. Витоки масонства більшість дослідників відносять до часів Петра I, однак письмове підтвердження даній тезі відсутнє. Перші документальні свідчення відносяться до 1731 р., який і вважається початком діяльності ордену. Причини появи ордену мали неоднозначний характер. Існує декілька версій відносно цього. Аналіз джерел та літератури дає нам підстави вважати, що масонство не було російським явищем, оскільки було занесене іноземцями для власного користування. Лише зі збільшенням кількості адептів російського походження, їх проникнення основними ідеями та постулатами, були створені передумови для укорінення масонства на теренах Російської імперії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ведьмин О.П. Масоны в России 1730–1825 гг. / О.П. Ведьмин. – Кемерово: Кузбасвузиздат, 1998. – 210 с.

2. Генри Э. Заметки по истории современности / Э. Генри. – М.: Наука, 1976. – 435с.
3. Тайные ордена. Масоны. / Сост. А.Н. Гопаченко. – Харьков; К.; Ростов н/Д, 1997. – 471 с.
4. Карпачев С.П. Путеводитель по масонским тайнам / С.П. Карпачев. – М.: Центр гуманитарного образования, 2002. – 404 с.
5. Краснощеков А.Н. Русское масонство: (Великие цели, мистические изыскания, таинство обрядов) / А.Н. Краснощеков. – М.: ЭКСМО, 2006. – 686 с.
6. Масонство в прошлом и настоящем.– М.: Задруга, 1914. – Т.1. – 255 с.
7. Пыпин А.Н. Масонство в России XVIII – первая четверть XIX в. / А.Н. Пыпин – М.: Век, 1997. – 486 с.
8. Российский государственный архив древних актов. Летописи русской литературы и древности. – М., 1869. – Т. 4. – С. 52–55.
9. Русское масонство. Репринтное издание. – М.: Эксмо, 2007. – 688 с.
10. Серков А.И. Русское масонство 1731–2000: энциклопедический словарь / А.И. Серков. – М: РОССПЭН, 2001. – 1222 с
11. Соколовская Т.О., Лотарева Д.Д. Тайные архивы русских масонов / Т.О. Соколовская, Д.Д. Лотарева. – М.: Вече, 2007. – 480 с.
12. Соколовская Т.О.Статьи по истории русского масонства / Т.О. Соколовская. – М.: Изд-во ГПИБ, 2008. – 337 с.
13. Харитонович Д.Э. Масонство / Д.Э. Харитонович. – М.: Весь Мир, 2001. – 224 с.